

УДК 378.147:316.77:2Ј:343.82-057.87

DOI 10.32755/sjeducation.2025.02.239

ФОРМУВАННЯ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДКВС УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ КАПЕЛАНСТВА»

Щербина Наталія Олексіївна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри педагогіки
та професійної етики,

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: natalboyko@gmail.com)

Researcher ID: KHU-4191-2024

orcid.org/0009-0002-5573-0505

***Метою статті** є розроблення методів формування крос-культурної компетентності майбутніх фахівців ДКВС під час вивчення курсу «Основи капеланства».*

***Методологія дослідження** обумовлена діяльнісним підходом, який передбачає максимальне застосування набутих знань у практичній діяльності майбутніх фахівців пенітенціарної системи. Також ми використовували синергетичний підхід, який дозволив розглядати процес ресоціалізації як нелінійну взаємодію всіх учасників цього процесу, що вимагає відповідної фахової підготовки майбутніх фахівців ДКВС. Аксіологічний підхід передбачає вміння формування стійких ціннісних орієнтацій у майбутніх пенітенціаріїв, які сприятимуть їх професійній діяльності.*

***Наукова новизна.** У статті проаналізовано теоретичні та аксіологічні засади викладання курсу «Основи капеланства» в пенітенціарній системі, що раніше не було висвітлено в науковій літературі.*

***Практичне значення та цінність (оригінальність).** Полягає в наведенні конкретних прикладів використання практичних вправ з метою формування крос-культурної компетентності майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби.*

***Ключові слова:** крос-культурна компетентність, Державна кримінально-виконавча служба, капеланське служіння, аксіологічний підхід, тренінг.*

FORMATION OF CROSS-CULTURAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS OF THE SCES OF UKRAINE IN THE STUDY OF THE DISCIPLINE "BASICS OF CHAPLAINCY"

Shcherbyna Nataliia,

PhD in Historical Sciences, Associate Professor of the

Department of Pedagogy and Professional Ethics,

Penitentiary Academy of Ukraine

(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,

e-mail: natalboyko@gmail.com)

Researcher ID: KHU-4191-2024

orcid.org/0009-0002-5573-0505

The purpose of the article is to develop methods for forming cross-cultural competence of future specialists of the SCES during the study of the course "Fundamentals of Chaplaincy".

The research methodology is based on the activity-based approach, which involves the maximum use of the acquired knowledge in the practical activities of future specialists of the penitentiary system. We also used a synergistic approach, which allowed us to consider the process of resocialisation as a non-linear interaction of all participants in this process, which requires appropriate professional training of future SCES professionals. The axiological approach implies the ability to form stable value orientations in future penitentiaries that will contribute to their professional activity.

Scientific novelty. The article analyses the theoretical and axiological foundations of teaching the course "Fundamentals of Chaplaincy" in the penitentiary system, which has not been previously covered in the scientific literature.

Practical significance and value (originality). It consists of providing specific examples of the use of practical exercises to form the cross-cultural competence of future specialists of the State Criminal Executive Service.

Key words: cross-cultural competence, State Criminal Executive Service, chaplaincy, axiological approach, training.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з ключових ознак сучасного глобалізованого суспільства є його різноманітність і полікультурність. Майбутні фахівці Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) під час своєї професійної діяльності повинні мати гуманістичний світогляд, який ставить людину як найвищу цінність, розуміти культурні особливості різних людей, вміти комунікувати із суб'єктами пробації та знаходити якнайкращі підходи для психологічної взаємодії з ними. Значне

місце у світогляді людини посідають морально-духовні цінності. І саме вони, на нашу думку, мають сприяти виправленню осіб, які вчинили злочин. Це зумовлює потребу розширення кількості предметів, які знайомлять майбутніх пенітенціаріїв з культурними та релігійними особливостями представників різних етносів, зокрема це стосується курсу «Основи капеланства», який впроваджується в Пенітенціарній академії.

Аналіз досліджень і публікацій. Релігійні аспекти ресоціалізації досліджував В. В. Проскура [5], правові засади капеланської діяльності в пенітенціарній системі вивчав В. Васін [2]. В. Співак акцентує на доцільності запровадження соціального забезпечення капеланського служіння в штаті ДКВС [6]. Капеланській діяльності в незалежній Україні загалом, у тому числі й у пенітенціарній системі, присвячена магістерська робота А. Ступи [7]. Проте особливості підготовки майбутніх фахівців ДКВС до співпраці з пенітенциарними капеланами не були висвітлені в науковій літературі.

Метою статті є розроблення методів формування кроскультурної компетентності майбутніх фахівців ДКВС під час вивчення курсу «Основи капеланства».

Методологія дослідження обумовлена діяльнісним підходом, який передбачає максимальне застосування набутих знань у практичній діяльності майбутніх фахівців пенітенціарної системи. Також ми використовували синергетичний підхід, який дозволив розглядати процес ресоціалізації як нелінійну взаємодію всіх учасників цього процесу, що потребує відповідної фахової підготовки майбутніх фахівців ДКВС. Аксиологічний підхід передбачає вміння формування стійких ціннісних орієнтацій у майбутніх пенітенціаріїв, які сприятимуть їх професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Ресоціалізація – це багатоаспектний процес творення особою соціальних норм поведінки в системі сімейних, міжособистісних, соціально-рольових і виробничих відносин; складне багатофункціональне явище, результат якого – адаптація індивіда до життєдіяльності в соціумі [1, с. 10]. Ресоціалізація, як і соціалізація, актуалізує поєднання ціннісного, поведінкового та афективного компонен-

тів особистості. У соціальній психології ресоціалізація розглядається як процес засвоєння нових ролей і цінностей, які замінюють асоціальні. Кримінологи називають це процесом повторного входження колишнього злочинця в систему уявлень про цінності, що існують у суспільстві. М. І. Єнікєєв вважає, що ресоціалізація особистості засуджених пов'язана з їхньою ціннісною переорієнтацією, формуванням у них механізму соціально-позитивного цілеутворення, відпрацюванням в особистості міцних стереотипів соціально-позитивної поведінки [1, с. 8]. Отже, маємо розуміти, що успіх процесу ресоціалізації значною мірою залежить від здатності персоналу пробації налагодити психологічну взаємодію із суб'єктами пробації та вироблення належних позитивних ціннісних орієнтацій.

Перебуваючи в ізоляції, для засудженого є важливою турбота про нього та допомога у розв'язанні проблем, які він не може розв'язати самостійно. Ефективна цілеспрямована діяльність пенітенціарного персоналу для забезпечення виправлення та ресоціалізації засуджених є неможливою без залучення інших соціальних інституцій. Особливе місце серед них посідають релігійні організації, або церковні інститути, які являють собою систему установ і форм діяльності, покликаних задовольняти релігійні потреби, а також регламентувати, контролювати та певним чином регулювати поведінку віруючих відповідної конфесії [5, с. 18]. Під час службової діяльності персонал ДКВС може зустрічатися з представниками різних релігійних світоглядів, проте важливо знати й використовувати позитивний вплив релігії на процес ресоціалізації. Саме це робить викладання дисципліни «Основи капеланства» надзвичайно важливим і нагальним.

Як слушно зауважує М. Васін, капеланська діяльність релігійних організацій в установах пенітенціарної системи передусім регламентується нормами ч. 4 ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [4], які передбачають можливість проведення богослужінь та релігійних обрядів у місцях попереднього ув'язнення і відбування покарання на прохання громадян, які перебувають у них, або за ініціативою релігійних організацій. При цьому адміністрація

зазначених установ повинна сприяти цьому, брати участь у визначенні часу та інших умов проведення богослужінь, обрядів або церемоній. Загалом, на його думку, законодавство України у сфері пенітенціарного капеланства перебуває у стані формування, що пов'язано з дедалі більшим розвитком капеланського служіння релігійних організацій в установах пенітенціарної системи та поступовим впровадженням у цій сфері коопераційної моделі державно-церковних відносин. Водночас досі залишається чимало практичних проблем, які потребують правового регулювання, з метою більш ефективного забезпечення реалізації конституційного права на свободу світогляду та віросповідання осіб, які утримуються або несуть службу в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань [2, с. 58, с. 60].

У своєму магістерському дослідженні «Інститут капеланства: український досвід (1991–2021 ст.)» А. Ступа дослідила в тому числі практичні аспекти функціонування капеланської діяльності в пенітенціарній системі. Вона зауважила, що на початку ХХІ ст. відбулося організаційне оформлення відповідних відділів з духовного виховання в місцях позбавлення волі в окремих церквах. Одним із перших відділ душпастирства у пенітенціарній системі України був створений у складі УГКЦ. Це відбулося ще за часів Радянського Союзу в 1989 р. 14 травня 2001 р. був створений відділ з духовного виховання в місцях позбавлення волі УПЦ КП. Такі самі відділи нині діють у складі Всеукраїнського союзу церков християн віри євангельської п'ятидесятників, Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів, Української Церкви Християн Віри Євангельської (УЦХВЕ), Об'єднання церков християнської віри євангельської «Спасіння», Церкви адвентистів сьомого дня та Об'єднання незалежних харизматичних християнських церков України. Провідна роль у цій важливій справі належить Українській міжконфесійній християнській місії «Духовна та благодійна опіка в місцях позбавлення волі», яка об'єднує 12 християнських конфесій.

Слід зазначити, що в'язничне капеланство відрізняється від військового, зокрема тим, що у військових колективах душпастирська діяльність звершується на засадах заборони місі-

онерської діяльності релігійних організацій, а в установах пенітенціарної системи капелани є важливими суб'єктами надання соціально-психологічної та педагогічної допомоги арештованим і засудженим, для яких священнослужитель незалежно від конфесії відіграє важливу роль у їхньому вправленні та ресоціалізації. Ефективність діяльності капеланства у сфері ресоціалізації засуджених осіб та протидії злочинності пояснюється саме зміною світогляду, а не просто зниженням ризиків вияву девіантної поведінки.

В'язничні капелани здійснюють душпастирську опіку різних категорій засуджених та осіб, які утримуються під вартою: чоловіків і жінок, неповнолітніх і дорослих, засуджених до обмеження, позбавлення й довічного позбавлення волі. Кожна категорія засуджених та осіб, які утримуються під вартою, потребує особливого підходу з боку священнослужителя.

Насамперед обов'язок тюремного капелана – вміння спілкуватися з різними людьми, які мають покалічену долю і як наслідок – складний характер. Ці люди також можуть мати різні релігійні погляди або взагалі бути атеїстами. Навіть коли релігійні погляди капелана і співрозмовника розходяться, священнослужитель повинен бути гнучким і мати мудрість у висвітленні своєї позиції.

Крім індивідуальних форм роботи капелана, переважають зустрічі в групах з вивчення Біблії, відвідування з лекціями, концертами, завезенням подарунків, листування з військово-службовцями, організація відпочинку, навчання, проведення розваг силами художньої самодіяльності засуджених із залученням творчих колективів.

Окрім здійснення власної релігійної культової практики, капелани у своїй повсякденній діяльності зобов'язуються виконувати низку додаткових функцій, наприклад, брати участь у роботі дисциплінарних рад, контролювати листування в'язнів, співпрацювати з тюремними психологами, медиками та іншими працівниками в'язничних установ, навчати грамоти й основ зміцнення сім'ї, а також повідомляти ув'язненим підопічним про смерть їхніх родичів тощо.

Правозахисник і колишній політв'язень М. Маринович переконаний, що капелани в тюрмах украй важливі. Адже наша в'язнична система ще за радянською традицією аж ніяк не виховує в'язнів, а лише карає. «Злочинець не відчуває справедливості цього покарання, а тим більше якщо на нього діють холод, голод і т.д. Він усе це сприймає як помсту суспільству. І тоді відповідно в ньому зароджується ця помста. І він з новим виходом у суспільство мстить йому черговим злочином. Аби ці злочини не повторювалися, у тюрмі повинен служити священник. Необхідно, щоб людська гідність була пошанована», – говорить М. Маринович [7].

Дослідниця А. Ступа визначає основну мету співпраці кримінально-виконавчої інспекції та духовенства як недопущення скоєння засудженими повторних злочинів та правопорушень через зміну світогляду засуджених, формування правослухняної поведінки на основі духовних традицій та цінностей українського народу. Для досягнення зазначеної мети духовні отці та працівники кримінально-виконавчої інспекції використовують у своїй діяльності різноманітні форми роботи: групові бесіди, приурочені релігійним святкам, відеолекторії на духовну тематику, спрямовані на формування здорового способу життя, відвідання християнських, історико-культурних пам'яток українського народу тощо [7].

Отже, можемо підсумувати, що релігійний чинник є вагомим фактором у процесі ресоціалізації. Закономірно це зумовлює потребу в підготовці майбутніх фахівців ДКВС для ефективної взаємодії з представниками духовенства для частини засуджених осіб, які виявляють духовну потребу [7] .

Саме тому, на нашу думку, формування крос-культурної компетентності має стати підґрунтям під час вивчення предмета «Основи капеланства». У педагогічній літературі поняття «крос-культурна компетентність» означає застосування набутих знань, умінь і навичок сприйняття, розуміння та відтворення особливостей іншомовної культури на практиці під час крос-культурних контактів [3, с. 325]. Для працівників ДКВС ця компетентність має особливе значення, адже в установах виконання покарань перебувають особи різного етнічного,

релігійного та культурного походження. Уміння розуміти і враховувати ці особливості позитивно впливає на ресоціалізацію засуджених, зниження конфліктності та підвищення ефективності службової діяльності.

На нашу думку, курс «Основи капеланства» має охоплювати вивчення основ релігієзнавства, оскільки одним із ключових принципів капеланської діяльності є поліконфесійність, важливо ознайомити здобувачів освіти з основами віровчень різних релігій. Для цього доцільно акцентувати не лише на догматичних аспектах різних конфесій, а й на моральних аспектах, які можуть бути використані у процесі ресоціалізації, включно з такими аспектами, як покаяння, пошук нових ціннісних орієнтацій у житті.

Вивчення цієї дисципліни передбачає ознайомлення з наявним практичним досвідом капеланського служіння в пенітенціарній системі, моделювання міжкультурних ситуацій спілкування в умовах ізоляції; розвиток навичок ненасильницької комунікації та етичної взаємодії.

Виробленню цієї крос-культурної компетентності, на нашу думку, сприяють:

- активне використання інтерактивних методів навчання (дискусій, рольових ігор, використання кейс-методу, моделювання міжконфесійних діалогів);
- зустрічі з капеланами, представниками різних релігійних конфесій, які мають досвід спілкування із суб'єктами пробації;
- розроблення бесід з найактуальніших тем у контексті ресоціалізації;
- службово-етичні тренінги, що містять міжкультурний компонент.

Висновки. Формування крос-культурної компетентності майбутніх фахівців ДКВС є важливою умовою ефективної професійної діяльності у сфері виконання покарань. Навчальна дисципліна «Основи капеланства» виступає дієвим інструментом такої підготовки, оскільки сприяє розвитку духовно-моральних якостей, емпатії та шанобливому ставленню до культурної різноманітності в майбутніх пенітенціаріїв. Розроблення та впровадження цього курсу має бути спрямоване на

формування гуманістичних ціннісних орієнтацій, належного рівня знань про особливості міжкультурної комунікації. Для цього, на нашу думку, доцільно використовувати інтерактивні методи навчання, зустрічі з капеланами та інші практико-орієнтовані завдання.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому слід приділити увагу методичним розробкам, зокрема тренінгам для фахівців ДКВС з формування крос-культурної компетентності для налагодження міжкультурного діалогу із суб'єктами пробації.

Список використаних джерел

1. Бамбурак Н. М. Аналіз наукових досліджень процесу ресоціалізації звільненого правопорушника. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2014. Вип. 1. С. 3–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2014_1_3 (дата звернення: 06.05.2025).
2. Васін М. С. Правові аспекти взаємодії держави і релігійних організацій у сфері розвитку пенітенціарного капеланства. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 58–62.
3. Пальчикова О. О. Крос-культурна компетентність у навчанні української мови як іноземної. *Філологічні студії: науковий вісник Криворізького національного університету*. Кривий Ріг : ТОВ «Октан-принт», 2012. Вип. 8. С. 319–326.
4. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 № 987-XII : станом на 04.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
5. Проскура В. В. Роль церкви у ресоціалізації засуджених до позбавлення волі. *Український соціум*. 2015. № 2. С. 17–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2015_2_4 (дата звернення: 06.05.2025).
6. Співак В. О. Окремі питання функціонування законодавства України про соціальне забезпечення капеланів у пенітенціарних установах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 50–55.
7. Ступа А. В. Інститут капеланства: український досвід (1991–2021) : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 032 «Історія та археологія» / наук. керівник О. М. Ігнатуша. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 96 с.

References

1. Bamburak, N. M. (2014), "The scientific analysis of resocialization delinquent", *Scientific Journal of Lviv State University of Internal Affairs. Psychology*, Iss. 1, pp. 3–13, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2014_1_3 (accessed 5 May 2025).
2. Vasin, M. S. (2018), "Legal aspects of cooperation between the state and religious organizations in the development of penitentiary chaplaincy", *Law Review of Kyiv University of Law*, No. 3, pp. 58–62.
3. Palchykova, O. O. (2012), "Cross-cultural competence in teaching Ukrainian as a foreign language", *Philological Studies : Scientific Bulletin of Kryvyi Rih National University*, Vol. 8, pp. 319–326, LLC "Oktan-Print", Kryvyi Rih.
4. Ukraine (1991), *About freedom of conscience and religious organizations* : Law of Ukraine dated 04.23.1991 No. 987-XII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (accessed 5 May 2025).
5. Proskura, V. V. (2015), "The role of the church in the resocialization of prisoners", *Ukrainian Society*, No. 2, pp. 17–25, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2015_2_4 (accessed 5 May 2025).
6. Spivak, V. O. (2022), "Certain issues of the functioning of the legislation of Ukraine on social security of chaplains in penitentiary institutions", *Legal scientific electronic journal*, No. 6, pp. 50–55.
7. Stupa, A. V. (2021), *Institute of Chaplaincy: Ukrainian Experience (1991–2021) : Master's Thesis in the Specialization 032 "History and Archaeology"*, Scientific Supervisor O. M. Ignatush, ZNU, Zaporizhzhia.